

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Форма навчання: денна

Кафедра: суспільних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему:

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «НАЦІОНАЛЬНИЙ
РУХ ОПОРУ» ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ**

Виконав магістрант 2 курсу
спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Камінський Василь Олександрович

Науковий керівник: **Гуменюк Анна Миколаївна**,
кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: **Гамрецька Галина Степанівна**,
кандидат філософських наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ОПОРУ ЯК ОБ’ЄКТ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Радянські та російські міфи про український національний рух опору.....	8
1.2. Національний рух опору в сучасному науковому дискурсі.....	13
РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ОПОРУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	27
2.1 Експлікація теми в сучасних підручниках історії.....	27
2.2 Робота з історичними джерелами на уроках історії під час вивчення теми.....	35
2.3 Застосування технології проблемного навчання під час вивчення історії руху опору.....	39
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження теми національного руху опору обумовлена низкою важливих факторів, що мають безпосереднє значення як для історичної науки, так і для сучасного суспільно-політичного контексту. Національний рух опору був важливим етапом у боротьбі за збереження культурної, політичної та соціальної самобутності українського народу у різних періодах історії. Вивчення теми сприяє формуванню глибшого усвідомлення національних цінностей і культурної спадщини.

З огляду на активні військові дії та національно-політичну боротьбу в Україні, дослідження національного руху опору набуває особливої актуальності.

Тема боротьби за незалежність і суверенітет є важливою як для історичної науки, так і для національної свідомості в умовах сучасних викликів, таких як російська агресія та гібридна війна. Героїзм і жертвність, що характеризували національний рух опору в різні історичні періоди, можуть слугувати важливим джерелом натхнення для сучасних поколінь.

Національний рух опору був багатограним феноменом, що включав як активні збройні протести, так і інтелектуальну та культурну опозицію. Вивчення різних форм цього руху дозволяє створити повну картину боротьби за національну свободу в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз. Це дає можливість розкрити систему національних ідеалів, поглядів і стратегій боротьби, що має велике значення для розуміння розвитку українського суспільства.

Аналіз національного руху опору як об'єкта історичного дослідження дозволяє подолати межі традиційних наративів, збагачуючи їх новими фактами та інтерпретаціями. Це дозволяє побачити, як саме боротьба за національну самостійність формувала політичну та соціальну структуру держави.

Вивчення національного руху опору в старшій школі є важливим для формування громадянської свідомості учнів, розвитку критичного мислення та усвідомлення контрверсійних аспектів історії України.

Дослідження діяльності національного руху опору, зокрема діяльності ОУН та УПА, допомагає учням зрозуміти важливість боротьби за незалежність та суверенітет держави. Ці організації є символами спротиву тоталітарним режимам (радянському та нацистському) та боротьби за національну гідність.

Отже, дослідження національного руху опору є надзвичайно актуальним і своєчасним, оскільки воно дозволяє не тільки краще зрозуміти ключові моменти історії України, але й відкрити нові горизонти для розвитку національної самосвідомості, патріотизму та політичної культури в умовах сучасних викликів.

Ступінь дослідженості проблеми. Український національний рух опору є однією з найбільш неоднозначних тем в українській історіографії. Це питання викликає численні наукові дискусії і значний дослідницький інтерес у суспільстві, зокрема в контексті національної пам'яті, політичних ідеологій та сучасних процесів в Україні. Дослідження проблеми можна розглядати в контексті 4 основних періодів:

1) радянської історіографії (до 1991 року): дослідження діяльності руху опору було обмежене та ідеологічно заангажоване. Дослідження цих тем проводились лише в рамках негативної оцінки, акцентуючи на боротьбі ОУН-УПА проти радянської влади, зв'язках з нацистською Німеччиною та участі у злочинах проти мирного населення;

2) період 1990-х років: зміна підходів до дослідження теми після здобуття незалежності України: характеризується спробами переосмислення ролі цих організацій в історії боротьби за українську незалежність. У цей період розпочався активний процес доступу до архівних матеріалів, зокрема

радянських, польських і німецьких джерел, що дозволило більш детально вивчати діяльність ОУН-УПА.

Серед перших українських науковців, які почали вивчати це питання можна відзначити І. Крип'якевича, який розглядав національно-визвольний рух в Україні в контексті боротьби за незалежність. М. Стороженко та М. Литвин приділяли увагу висвітленню діяльності ОУН та УПА з точки зору їхніх політичних та військових стратегій.

Дослідження цього періоду характеризуються прагненням об'єктивно дослідити національний рух опору, однак у багатьох випадках вони ще не могли повністю вийти з під впливу радянських наративів або їхніх відголосків.

3) період 2000х років. В даний період в Україні з'явився новий підхід до дослідження діяльності ОУН-УПА, зокрема через відкриття нових архівів і доступ до матеріалів, які раніше були засекречені, або не доступні для досліджень.

Серед провідних науковців, які вивчали діяльність ОУН-УПА в зазначений період, варто відзначити В. В'ятровича, який є одним із провідних дослідників історії національно-визвольного руху; І. Ісаєва, Т. Мельничука, Ю. Шаповала. Зазначені вчені досліджували історію діяльності ОУН-УПА через аналіз архівних документів, участь УПА у міжнародній політиці, а також, у зв'язку з іншими національно-визвольними рухами того часу.

4) сучасний період. На сьогодні дослідження національного руху опору триває, і в українських наукових колах домінує підхід, який розглядає національно-визвольні організації як складні соціально-політичні феномени, в яких переплітаються національні, соціальні та політичні інтереси.

Зокрема, праці С. Рябчука, В. В'ятровича, О. Зінченка та В. Кучера, побудовані на аналізі архівних джерел, наголошують на визнанні ОУН-УПА учасниками національно-визвольної боротьби.

О. Зайцев є автором низки робіт, які стали важливими для розуміння

діяльності ОУН та УПА. Однією з таких праць є «Український націоналізм і ОУН: історичні та політичні аспекти». У цій роботі Зайцев детально розглядає історичні передумови виникнення ОУН, її організаційну структуру, основні етапи діяльності та стратегії боротьби, а також політичні та ідеологічні принципи, що визначали її діяльність. О. Зайцев є одним із тих істориків, хто не лише продовжує наукові пошуки у цій галузі, а й намагається донести до широкої аудиторії складність та суперечливість історичних процесів, пов'язаних з діяльністю ОУН-УПА. Його роботи важливі як для науковців, так і для розуміння сучасного політичного контексту в Україні, де питання національної ідентичності та пам'яті про минуле продовжують бути надзвичайно актуальними.

Проблематику Національного руху опору також висвітлювали у своїх працях українські дослідники, котрі проживали поза межами України. До українських дослідників визвольного руху, що провадили наукову діяльність в Північній Америці, вважаємо: Бедрія-Антея А. Євгеновича, Петра Ю. Мірчука, Лева Шанковського, Юрія А. Крохмалюка, Петра-Йосипа П.Потічного, Петра Содоля, Василя І. Вериги.

Дж. Армстронга, Дж. Бурдса та Тімоті Снайдера – класифікуємо як іноземних дослідників, котрі у своїй роботі висвітлювали аспекти діяльності ОУН та УПА.

Не зважаючи на значний прогрес у дослідженні національного руху опору, ця тема залишається важливою для подальших наукових пошуків. У контексті нашого дослідження, зосередимось не лише на історичних, але й дидактичних аспектах вивчення зазначеної теми у старшій школі.

Об'єкт дослідження: національний рух опору у ХХ ст.

Предмет дослідження: дидактичні аспекти вивчення національного руху опору на уроках історії в старшій школі.

Мета дослідження: Розкрити дидактичні аспекти під час вивчення

історії національного руху опору в старшій школі.

У відповідності до мети дослідження визначені наступні **завдання**:

1. Розкрити зміст радянських та російських міфів щодо українського національного руху опору.
2. Дослідити репрезентацію теми в сучасному науковому дискурсі.
3. Розглянути експлікацію національного руху опору в сучасних підручниках з історії шляхом контент-аналізу.
4. Проаналізувати роботу з історичними джерелами на уроках історії в старшій школі як один з методів вивчення теми.
5. Виявити дидактичні особливості застосування технології проблемного навчання під час вивчення історії руху опору.

Методи наукового дослідження

У роботі використано історичний, порівняльний, критичний підхід.

Теоретичні – аналіз і синтез наукових джерел із теми дослідження, аналогія, порівняння, систематизація, узагальнення застосовані під час вивчення педагогічної, історичної, методичної літератури з метою визначення дидактичних засад використання інформаційно-комунікативних технологій під час вивчення історії в старшій школі;

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні дидактичних засад вивчення національного руху опору на уроках історії в старшій школі.

База проведення дослідницької роботи. Дослідницьку роботу було проведено на кафедрі суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та у Комунальному закладі загальної середньої освіти «Хмельницький ліцей № 15 імені Олександра Співачука Хмельницької міської ради».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 найменування). Основний зміст дипломної роботи викладено на 57 сторінках.

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ ОПОРУ ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Радянські та російські міфи про український національний рух опору

Сучасне українське суспільство переживає кризовий, переломний етап розвитку, що зумовлений нестабільною безпековою ситуацією, боротьбою за національну ідентичність, самобутність, глобалізаційними та інтеграційними процесами. Даний етап у розвитку у сучасній науці визначають як «лімінальний».

Термін «лімінальність» було введено французьким вченим Арнольдом ван Геннепом у праці «Обряди переходу», що стала одним із перших компаративних оглядів матеріалу, зібраного антропологами дев'ятнадцятого століття.

На думку Геннепа, кожне суспільство має свою структуру, що складається з безлічі окремих груп і спільнот. Щоб перейти з однієї групи в іншу, потрібно вчинити певні дії, які мають між собою щось спільне [14].

Лімінальне суспільство на сучасному етапі потребує реконцептуалізації засад власного розвитку, дослідження та переосмислення національної історії та культури.

Історія українського національного руху опору є невід'ємною частиною боротьби українського народу за збереження своєї ідентичності, культури та державності. Починаючи з XIX століття, цей рух проходив різні етапи становлення і розвитку.

Виникнення, а згодом, і розвиток українського національно-визвольного руху викликав негативну реакцію з боку царської, а потім радянської Росії, яка

застосовувала потужну пропаганду для дискредитації цього руху. Після розпаду СРСР російська влада продовжила використовувати радянські міфи, пристосовавши їх до сучасних умов і викликів.

У радянській історіографії найлютішим ворогом України завжди були буржуазні націоналісти, які тільки й те робили, що думали, кому «запродати власний народ».

Професор Макмастерського університету (Канада) Петро Потічний має цілковиту рацію, стверджуючи, що національний рух опору в офіційній радянській історіографії та публіцистиці був злочинно перекручений. Матеріали, які нав'язувалися українським читачам, були не що іншим, як скандальними речами, зразками тотального плагіату й тотальної неправди, фальсифікаціями.

В контексті нашого дослідження розглянемо найбільш розповсюджені радянські та російські міфи, створені навколо українського національного руху опору у XIX–XX століттях, а також їхній вплив на сучасну суспільну думку.

У Радянському Союзі український національний рух опору вважався загрозою, яка могла підірвати основи радянської влади. Для боротьби з національно-визвольними прагненнями українців радянська влада запустила масштабну пропагандистську кампанію, спрямовану на дискредитацію цього руху.

Основні міфи радянської пропаганди включали наступні твердження:

Українські націоналісти у ролі «фашистських посібників». Одним із найбільш поширених міфів радянської пропаганди було твердження, що українські націоналісти, особливо представники Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА), співпрацювали з нацистами під час Другої світової війни.

Цей міф поширювався також у змісті шкільної історичної освіти. Зокрема, автори підручника «Історія Української РСР» (В. Сарбей та В. Спицький, рік видання – 1987) стверджували: «Для пограбування радянських земель гітлерівські верховоди використовували українських буржуазних націоналістів, колишніх куркулів і карних злочинців, сформувавши з них так зване «самоврядування».

У західних областях УРСР гітлерівцям всіляко допомагала уніатська церква, особисто її глава митрополит Шептицький. Уніатська церква взяла активну участь у створенні фашистської дивізії «СС-Галичина» [48].

Цей міф базувався на окремих фактах співпраці ОУН з Німеччиною на початковому етапі війни, однак він ігнорував той факт, що згодом ОУН та УПА вели боротьбу як проти нацистської, так і проти радянської окупації.

«Бандерівці» як вбивці. Пропаганда створила образ «бандерівців» як вбивць, які нібито здійснювали масові знущання та вбивства цивільного населення.

Наприклад, К. Дмитрук описує діяльність батальйону «Нахтігаль», як «криваві справи»: «Батальйон першим увірвався до Львова, де оунівці під керівництвом та за участю Оберлендера і групи гестапівців та есесівців вчинили масовані вбивства ні в чому не повинних цивільних людей – стариків, жінок і дітей... Гестапівські бандерівські яничари вночі вривалися до квартир намічених жертв, забирали гроші, одяг, коштовності й звозили їх до бурси. Це вони схопили й знищили в перші дні окупації Львова велику групу вчених і митців, у тому числі 70 відомих діячів науки, техніки та мистецтва» [17, с.42-43].

Цей міф мав на меті залякати населення та створити відчуження між українськими патріотами та простими людьми. Даний міф активно використовувався для виправдання репресій проти українських націоналістів.

«Націоналізм – це фашизм». Радянська пропаганда ототожнювала

український націоналізм із фашизмом, створивши образ українських націоналістів як головних ворогів радянського народу. Така риторика мала на меті дискредитувати національно-визвольний рух, представивши його як протилежність інтересам «соціалістичної держави».

Російська пропаганда та політики з істориками продовжують створювати міфи щодо українського руху опору в сучасному контексті. Після розпаду Радянського Союзу українці отримали можливість відновити свою незалежність, однак Росія не полишила спроби утримати Україну у сфері свого впливу.

Для цього і досі використовуються старі радянські міфи, які генеруються відповідно до сучасних суспільно-політичних умов. Серед російських міфів слід виокремити наступні:

Українські націоналісти створюють загрозу для російськомовного населення. Російська пропаганда розповсюджує думку, що українські націоналісти, загрожують безпеці російськомовного населення, особливо це стосується Криму та східної України. Цей міф використовується для виправдання російської агресії та повномасштабної війни в Україні [47].

Україна є маріонеткою Заходу. Замість німецької загрози, як це було у радянські часи, сьогодні російська пропаганда представляє український національний рух як «підконтрольний Заходу», що діє в інтересах США та ЄС. Це виправдовує твердження, що незалежна Україна не є справжньою державою, а лише знаряддям Заходу у боротьбі проти Росії [47].

«Радикальний екстремізм українського націоналізму». Російські ЗМІ створюють образ українських націоналістів як радикальних екстремістів, яких треба знищити для «захисту стабільності» в регіоні. Цей міф використовується для того, щоб виправдати агресивні дії проти України [47].

Сучасні російські міфи щодо українського національного руху опору впливають не лише на російське суспільство, а й на громадян України та

міжнародну спільноту. Вони сприяють поглибленню конфлікту між двома країнами, виправдовують російську агресію та створюють перешкоди для об'єктивного сприйняття української історії.

Зокрема, використання міфу про «фашистську загрозу» дозволяє російським ЗМІ поширювати негативний образ України на міжнародній арені, представляючи її як країну з нестабільною внутрішньою політикою та радикальними націоналістичними настроями. Це призводить до посилення недовіри до України серед громадян інших країн та створює перешкоди для її інтеграції у міжнародне співтовариство [47].

Одним із найбільш ефективних методів боротьби з пропагандистськими міфами є проведення об'єктивних незалежних історичних досліджень, які розкривають основні віхи національно-визвольної боротьби та спростовують наративи.

Сучасні українські та міжнародні ЗМІ відіграють важливу роль у висвітленні правдивої інформації про історію українського опору. Крім того, співпраця з міжнародними організаціями допомагає створити справедливе розуміння українського національного руху та його значення [47].

Історики, аналітики та незалежні дослідники працюють над спростуванням радянських та російських міфів. Вивчення архівних документів дозволяє об'єктивно оцінювати події, пов'язані з національно-визвольним рухом.

Боротьба з міфами є важливим аспектом на шляху до відновлення історичної справедливості, адже вона сприяє формуванню правдивої колективної пам'яті українського народу. Український національний рух опору в XIX–XX століттях був реакцією на багатовікові утиски та спроби асиміляції українського народу.

Радянська влада, а згодом і сучасна Росія, використовували різні методи пропаганди для дискредитації цього руху, намагаючись представити його як

загрозу для стабільності та безпеки.

1.2. Національний рух опору в сучасному науковому дискурсі

Національний рух опору – це багатогранне явище, яке, в сучасному науковому дискурсі, розглядається з точки зору історичних, соціологічних, політичних, психологічних та правових аспектів.

Становище на українських теренах, що призвело до виникнення та поширення національного руху опору, пов'язане з втратою державності та поразки Української Народної Республіки (УНР), більшовицькою окупацією та встановленням радянської влади, входженням земель до складу Польщі, Чехословаччини і Румунії.

Певна частина вояків та старшин українських воєнізованих формувань доби Національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. продовжила справу щодо боротьби за Україну, ставши членами Української військової організації (УВО).

Легальні українські партії не вважали революційну боротьбу власним інструментом, тому прагнули інших підходів.

Як організаційна формація УВО, мала певну підтримку у суспільства, а її члени склалися з колишніх старшин та сотники, що мали бойовий досвід в часи Національно-визвольних змагань.

Вона існувала нелегально на українських західних теренах, що постали під владою Польщі, в той час як експозитури, які діяли в кількох країнах, легалізували членів на зарубіжжі, підтримуючи контакти, переправляючи зброю, літературу, чи долучаючись до проведення вишколів.

Під проводом Євгена Коновальця відбувається останнє засідання Стрілецької Ради, з якого бере відлік Українська Військова Організація. Дана подія з веденням визвольної діяльності в нових організаційних формах стається у Празі, липня 1920 р., а ядром першої Начальної Колегії власне стають члени

Стрілецької Ради.

Окружні та повітові штаблі намагалися не вести протоколів та лишати по собі письмових слідів. На початках наради Окружних комендантів у Львові проходили щомісяця в українських громадських установах, подекуди – приватних помешканнях, а сама УВО не мала власного пресового органу. Частково її члени перебували у підпіллі, а інші не обходилися без ретельнішої конспірації, зважаючи на загрозу арештів з боку польської поліції.

У 1923 р., напередодні рішення Ради Амбасадорів щодо передачі Галичини Польській Республіці, відбувається конференція в Оліві поблизу Данцига (нині – район Гданська), де бере участь полковник Є. Коновалець – начальний комендант УВО, полковник А. Мельник – крайовий комендант та інші. Її завдання – впорядкування кадрів організації, обговорено нову систему організаційної мережі та вирішення питань щодо взаємовідносин між УВО та Урядом ЗУНР.

Ймовірно, суспільно-політичні процеси, які торкалися буденного життя, майнове становище, обмеження та перепони для українців від інших державних утворень, котрі розміщувалися на українських землях (переважно у складі Польської Республіки, але не тільки), викликали в молоді почуття несправедливості та відчаю.

Наявність таких вихідних умов заклала можливості для появи націоналістичних осередків, підтримку існуючих або/та приєднання до тієї сили, яка б не тільки відображала настрої української спільноти, але й була достатньо дієвою.

Припускаємо, що тривала життєздатність подібного руху без залучення молоді була би важко реалізованою на практиці, а тому опертя на представників молодіжного середовища є закономірним рішенням. З цього випливає, що ОУН мали б потребувати достатньої кількості молодих членів, фізично повносправних та свідомих для досягнення поставлених цілей та виконання

завдань, ставши своєрідною його опорою у збройній боротьбі.

Процес роботи з молоддю включав би ідеологічно-просвітницьку складову серед населення даних вікових груп, появою спеціалізованих молодіжних осередків ОУН з підготовкою для введення подальшої діяльності у складі організації.

Слід виокремити прийняття на крайовій конференції 1930 р. у Львові, створення реферантури Юнацтва при КЕ ОУН на ЗУЗ, котра централізувала процес виховання через видачу журналів та появи напівлегальних виховничих організацій, таких як Пласт.

Робота не обмежувалася лише однієї віковою групою, нехай енергійною та спраглою до дій, але й поширювалася на інші категорії. Авторитет організації повинен підкріплюватися справами та ідеологічними настановами, що переконували у незмінності та наближені до мети. Ця мета має бути чітко окресленою та поясненою через відповідну літературу, брошури та в усному вигляді.

Метою Організації Українських Націоналістів слугувало здобуття Української Соборної Самостійної Держави – національної, як за змістом, так і за формою.

Якщо на далекому осяжному етапі, то державні процеси вимагають формування та побудови розгалужених структур – оборонно-силових, адміністративно-політичних та фінансових, появи наукової, медичної, освітньої сфер, що вимагає залучення значних ресурсів, наявності освічених кадрів. В інакшому випадку держава не матиме достатньої міцності.

Періодичні видання «Новий Шлях» та «Сурма» несли за собою ідеологічно-просвітницьку складову. Нам відомо, що Українська військова організація (УВО), об'єднавшись із Легією українських націоналістів, Союзом української націоналістичної молоді та Групою української націоналістичної молоді, утворили Організацію Українських націоналістів (ОУН). Це сталося у

ніч з 2 на 3 лютого 1929 року, в австрійському Відні.

УВО була військовою революційно-політичною формацією, у той час як інші належали до студентських націоналістичних спілок. Українські військовики та студенти стали кістяком Групи української націоналістичної молоді (ГУМН), що утворилася на території Чехословаччини в 1922р., з наявними осередками в Празі, Відні, Брні, Пшебрані, Леобені та у Львові.

З малочисельних молодіжних організацій, що діяли на території Чехословаччини, постає Легія Українських націоналістів, втім основних обрисів набуває з часом. Осередки організації поширюються від Парижу та Люксембургу, до Відня та Берліна.

Проблематику національного руху опору висвітлювали у своїх працях дослідники, що проживали в Україні та за кордоном: А. Бедрій-Антей, П. Мірчук, Л. Шанковський, П. Потічний, В. Верига, Дж. Армстронг, Т. Снайдер.

Наприклад, праця відомого радянознавця та україніста Дж. Армстронга «Український націоналізм. Факти та дослідження» – це документована історія українського націоналізму часів Другої світової війни. Автор детально описав різноманітні соціальні елементи націоналістичного руху, простежив боротьбу в середині організації і діяльність її очільників у політичній атмосфері тих років. Він зробив аналіз природи націоналістичної ідеї, яка розповсюдилася на теренах усєї України, а також виявив особливості прояву націоналізму в період нацистської окупації.

Цінною для нашого дослідження є праця «Становлення ОУН» Зіновія Книша, який був не лише учасником, але й співтворцем українського організованого націоналізму.

Книга написана з дотриманням усіх вимог наукової методології, включаючи посилання на першоджерела та критичну оцінку цих джерел. Автор виявляє свою суб'єктивність переважно в оцінках цитованих джерел. Саме

ретельний аналіз і об'єктивність роблять працю З. Книша цінним внеском у науку та історію.

Як зазначає автор, перші намагання перенести націоналістичну ідеологію на ґрунт політичної роботи починаються з діяльності Миколи Міхновського та його однодумців на переломі XIX і XX сторіч. Були вони сформульовані в брошурі «Самостійна Україна» і знайшли своє вивершення у створенні Революційної Української Партії (РУП) [29, с. 5].

Серед досліджень сучасних українських істориків і науковців можна викоремити праці: С. Липовецького, І. Патриляка, О. Зайцева, О. Іщука, М. Посівнича, І. Бігуна, В. Ільницького, В. В'ятровича, К. Галушка та ін.

Розглянемо репрезентацію національного руху опору в працях зазначених науковців з метою виокремлення основних підходів до дослідження проблеми в сучасному історичному дискурсі.

О. Зайцев є одним з провідних дослідників українського націоналістичного руху, діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) та інших націоналістичних течій в Україні в XX столітті. Вчений аналізує політичний контекст, ідеологічні засади, внутрішні протиріччя та еволюцію українського національного руху в часи Другої світової війни.

Серед найвідоміших праць О. Зайцева можна виокремити: «Український інтегральний націоналізм», «Націоналістичний рух в Україні: ідеологія та практика», «Український націоналістичний рух у контексті європейського фашизму», «Феномен українського націоналізму в XX столітті».

У праці «Український інтегральний націоналізм» вчений досліджує формування і поширення інтегрального націоналізму у міжвоєнний період. Він аналізує вплив європейських націоналістичних ідеологій на український рух. О. Зайцев розкриває теоретичні засади інтегрального націоналізму, який наголошував на етнічній чистоті, сильній центральній владі та радикальному спротиві зовнішнім впливам. Він підкреслює, що хоча українські націоналісти

переймали певні європейські ідеї, їхні цілі були суто національними — здобуття незалежності України і боротьба з тими, кого вони вважали ворогами українського народу [18].

У праці «Націоналістичний рух в Україні: ідеологія та практика» історик розглядає ідеологію ОУН та її еволюцію від початку створення в 1920-х роках до кінця Другої світової війни. Він висвітлює, як спершу в ОУН домінувала радикальна інтегралістська ідеологія, але згодом, особливо після 1943 року, вона стала поміркованішою, що пов'язано з розколом між прихильниками Андрія Мельника (ОУН(м)) та Степана Бандери (ОУН(б)).

О. Зайцев аналізує причини цього розколу та його вплив на діяльність ОУН і УПА, а також на їхню роль у війні з нацистською Німеччиною і Радянським Союзом. У цій праці історик також досліджує, як ОУН адаптувала свої цілі та тактику відповідно до мінливих політичних умов.

У праці «Український націоналістичний рух у контексті європейського фашизму» історик порівнює український націоналізм з європейським фашизмом, звертаючи увагу на відмінності між ними. Він досліджує впливи фашистської ідеології на ОУН, але наголошує, що український націоналізм мав власні цілі та специфічні особливості. О. Зайцев вважає, що націоналістичний рух в Україні був передусім спрямований на досягнення незалежності, а його радикалізм був відповіддю на умови жорстокої окупації.

Робота «Феномен українського націоналізму в ХХ столітті» присвячена розгляду українського націоналізму як комплексного явища, яке має свої коріння ще з ХІХ століття. О. Зайцев висвітлює роль ідеологів українського націоналізму, таких як Дмитро Донцов, Степан Бандера, Євген Коновалець та інші та аналізує зміни в ідеологічних пріоритетах українських націоналістів упродовж десятиліть і показує, як їхні погляди змінювались під впливом міжнародних подій та внутрішніх конфліктів. Ця праця важлива репрезентацією українського націоналізму не лише як політичного руху, але й

як ідеологічного підґрунтя для формування національної ідентичності в Україні.

Окрім досліджень українського націоналістичного руху, вчений аналізує історіографію українського націоналізму, зокрема питання політики пам'яті, що стосується ОУН і УПА. Він виступає з критичним поглядом на певні спроби героїзації націоналістичного руху без врахування його складних сторін і суперечливих моментів. Зайцев підкреслює необхідність об'єктивного підходу до історії, що визнає як героїчні, так і суперечливі аспекти діяльності ОУН і УПА.

О. Зайцев займає критичну позицію, з одного боку прагнучи дати об'єктивний аналіз українського національного руху, а з іншого – підкреслюючи потребу уникати спрощених оцінок. Праці вченого є важливими для сучасної історіографії, оскільки вони сприяють неупередженому аналізу минулого і допомагають формувати збалансований підхід до оцінки українського національного руху та його ролі у боротьбі за незалежність України.

Історію українського руху опору досліджував С. Липовецький. У працях вченого розкрито розуміння історії українського опору, особливо в контексті Другої світової війни та післявоєнних років.

С. Липовецький розглядає діяльність національно-визвольних організацій, таких як Організація українських націоналістів (ОУН) та Українська повстанська армія (УПА), а також досліджує репресивну політику радянської влади та методи боротьби проти окупаційних режимів.

С. Липовецький зосереджується на соціальних, політичних та ідеологічних аспектах українського опору, розкриваючи важливі деталі щодо його організації, цілей та стратегії у працях: «Український національний рух 1940–1950-х років: ідеологія, структура, діяльність», «Боротьба за незалежність України в ХХ столітті: політичні та військові аспекти», «Історія

Української повстанської армії», «Національна ідентичність і визвольний рух: Україна у ХХ столітті».

У зазначених працях історик аналізує діяльність українських націоналістичних організацій, зокрема ОУН та УПА, їхні ідеологічні засади, структурні особливості та головні акції, здійснює різноплановий аналіз розвитку УПА, її структуру, методи боротьби, а також складну політичну ситуацію, в якій доводилося діяти українському підпіллю, досліджує основні політичні та військові етапи української боротьби за незалежність, звертаючи увагу на національно-визвольні змагання та роль ключових особистостей [37].

Праці С. Липовецького відзначаються глибоким акцентом на ролі національно-визвольної боротьби у формуванні української державності й ідентичності. Вчений зробив значний внесок у дослідження історії українського національного опору, допомагаючи відновити правдиве розуміння цієї складної сторінки української історії та важливості боротьби за незалежність.

Василь Ільницький є українським істориком, дослідження якого значно збагатили науковий доробок у вивченні українського національного руху опору. Його праці охоплюють різні аспекти боротьби українського народу за незалежність у ХХ столітті, зокрема діяльність Організації українських націоналістів (ОУН), Української повстанської армії (УПА), а також репресивну політику радянської влади щодо учасників національно-визвольного руху.

Ільницький зосереджується як на політичних і військових, так і на соціальних аспектах цього руху, вивчаючи як самі націоналістичні організації, так і їхній вплив на суспільство та відповідь державних репресивних органів.

Основні акценти в працях Ільницького:

Витоки та розвиток національно-визвольного руху: Ільницький досліджує передумови формування національно-визвольного руху в Україні, зокрема

вплив політичної ситуації в СРСР та Західній Європі на формування націоналістичної ідеології. Він аналізує, як з'явилися ідеї незалежної України та які сили на різних етапах XX століття виступали за її утвердження.

Організаційна структура та стратегія ОУН і УПА: Однією з ключових тем його досліджень є структура та діяльність ОУН і УПА, їхній стратегічний і тактичний підхід до боротьби. Ільницький детально аналізує, як ці організації обирали методи боротьби в різних умовах, як діяли у підпіллі, яким чином поширювали свою ідеологію та мобілізували населення для участі в русі опору.

Репресії радянської влади: Ільницький детально розглядає механізми радянських репресій проти національно-визвольного руху в Україні. Він досліджує архівні матеріали радянських спецслужб, зокрема документи НКВС-МДБ, що стосуються методів придушення руху опору, таких як агентурна діяльність, арешти, тортури та фізичне знищення активістів.

Ідеологія та соціальна база руху опору: Важливою темою праць Ільницького є ідеологія ОУН і УПА, її трансформації та вплив на українське суспільство. Він аналізує соціальну базу руху, зокрема роль селянства, молоді та інтелігенції у підтримці опору. Ільницький також вивчає, як рух опору формував національну свідомість та як радянські репресії впливали на суспільні настрої.

Методологія і джерельна база: Ільницький широко використовує архівні документи, зокрема матеріали радянських органів безпеки, внутрішню документацію ОУН та УПА, а також спогади учасників руху опору. Його методологія поєднує історичний аналіз з соціологічними підходами, що дозволяє показати не тільки події, але й їхній вплив на різні групи українського суспільства.

Праці Василя Ільницького мають вагомe значення для сучасної української історіографії, оскільки дозволяють глибше зрозуміти національний рух опору, його мотивацію, вплив на суспільство і те, як цей рух сприяв

подальшому відродженню ідеї незалежної України. Його дослідження допомагають не лише зберегти пам'ять про ці сторінки історії, але й осмислити складний шлях боротьби за незалежність України [24].

Володимир В'ятрович, український історик та громадський діяч, приділяє велику увагу дослідженню українського національно-визвольного руху ХХ століття, зокрема Українській повстанській армії (УПА), Організації українських націоналістів (ОУН) та їх ролі у боротьбі за незалежність України.

У своїх працях, таких як «Друга польсько-українська війна, 1942–1947», «Історія з грифом “Секретно”», «Україна: війна за ідентичність», В. В'ятрович розкриває складний контекст боротьби українських націоналістів за незалежність у період між 1920-ми та 1950-ми роками, а також під час Другої світової війни. Він звертає увагу на ідеологічні підґрунтя цього руху, його структуру, стратегії, цілі та важливі події, що визначили розвиток українського спротиву.

Основний внесок В. В'ятровича полягає в спростуванні радянських міфів, які десятиліттями формували негативне сприйняття українського руху спротиву. Історик наполягає на тому, що УПА та ОУН були національно-визвольними організаціями, які прагнули здобути незалежність України і боролися проти нацистської Німеччини та Радянського Союзу.

Праці В. В'ятровича також стосуються розкриття архівних матеріалів, які були засекречені в радянські часи, а також сучасної політики пам'яті та історичної свідомості, що формують національну ідентичність України. В. В'ятрович є автором низки праць, присвячених історії українського визвольного руху, зокрема діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА).

1) «Друга польсько-українська війна, 1942–1947». Ця праця присвячена українсько-польському конфлікту в роки Другої світової війни, відомому як Волинська трагедія. В'ятрович аналізує цей конфлікт як складову частину

ширшого контексту боротьби за національну незалежність обох народів, а також як зіткнення між двома націоналістичними рухами. Автор доводить, що взаємне насильство виникло в умовах загальної нестабільності та втрати контролю на територіях, де конфліктували різні держави та ідеології. Він наголошує на важливості розгляду подій в контексті протистояння двох окупаційних режимів – нацистського та радянського [11].

2) «Історія з грифом «Секретно». У цій книзі В'ятрович фокусується на українському підпіллі та радянських спецслужбах, які боролися проти нього. Він аналізує архівні матеріали, що стали доступними після здобуття Україною незалежності, та розкриває справжній масштаб діяльності радянських органів репресій проти ОУН і УПА. Автор розкриває тактику спецслужб, а також радянську пропаганду, яка формувала негативний імідж українського національного руху, представляючи його як антигуманний і колабораціоністський. Праця показує героїчні та трагічні аспекти боротьби, взаємодію між різними учасниками та масштаби репресій проти цивільного населення [9; 10].

3) «Україна: війна за ідентичність». Ця праця охоплює широкий контекст боротьби українського народу за збереження національної ідентичності. В. В'ятрович аналізує український визвольний рух як один із центральних елементів формування української ідентичності в умовах постійного протистояння із сусідніми державами. Він звертає увагу на намагання радянського режиму придушити цей рух і спотворити історію боротьби за незалежність, аби стерти національну пам'ять. Автор розглядає також сучасні спроби України відновити свою історичну пам'ять через політику декомунізації та формування національної свідомості.

4) Архівна діяльність і «Відкриття архівів КДБ». Окрім книг, В'ятрович активно працює над дослідженням радянських архівів, які були засекречені протягом багатьох років. Він ініціював процес відкриття архівів КДБ в Україні,

завдяки чому стало можливим більш глибоке вивчення діяльності ОУН і УПА, а також масштабів репресій радянського режиму. Відкриття цих архівів сприяло зростанню інтересу до історії визвольного руху та реабілітації багатьох несправедливо засуджених учасників опору.

Праці Володимира В'ятровича мають величезне значення для української історіографії, оскільки вони розкривають маловідомі сторінки національно-визвольного руху України та розвінчують радянські міфи про УПА та ОУН. Його дослідження мають не лише історичне, але й ідеологічне та політичне значення, оскільки сприяють переосмисленню української історії, відновленню національної пам'яті та формуванню сучасної української ідентичності.

Кирило Галушко, український історик, соціолог та публіцист, досліджує історію України, зокрема український національний рух, розвиток національної ідентичності та питання історичної пам'яті. Галушко підходить до українського національного руху як до процесу, який включає різні етапи формування національної самосвідомості українців, починаючи з козацької доби й закінчуючи ХХ століттям. Він також звертає увагу на значення культурного, політичного та військового опору українців в умовах чужоземного панування.

1) «Український національний рух: становлення і розвиток». У цій праці Галушко розглядає український національний рух як історичний процес, що формувався поступово, під впливом європейських ідей націоналізму та політичних змін у Центрально-Східній Європі. Він аналізує, як українська інтелігенція та інші верстви населення у ХІХ-ХХ століттях почали формувати ідеї автономії й незалежності. Галушко висвітлює важливі моменти цього процесу, такі як діяльність Кирило-Мефодіївського братства, рухи народництва, революційні події 1917-1921 років, боротьбу за національну ідентичність у період міжвоєнного часу та спротив радянській владі [13].

2) «Історія без цензури» (збірка праць у співавторстві). В рамках цього проекту, у якому Кирило Галушко є редактором і співавтором, він разом з

іншими дослідниками прагне представити альтернативний погляд на історію України. У книгах із цієї серії розглядається ідея національного опору як прояв боротьби за власну ідентичність, яка тривала в умовах тривалого політичного і культурного підпорядкування. Галушко разом з колегами аналізує важливі історичні етапи становлення української нації, зокрема козацькі повстання, антипольські та антирадянські виступи, діяльність ОУН і УПА, а також спротив радянській владі під час Холодної війни.

3) «Український національний рух в епоху Радянського Союзу». У цій праці Галушко досліджує питання, як український національний рух виживав та розвивався в умовах радянської системи. Він описує боротьбу за збереження української культури і мови, роль дисидентів у 1960-80-х роках, а також діяльність Української Гельсінської групи, яка ставила за мету привернути увагу світової спільноти до порушень прав людини в Україні. Галушко аналізує, як український національний рух трансформувався, підлаштовуючись під нові умови, і які ідеологічні засади він зберіг під час радянської доби.

4) «Національна ідентичність і національна пам'ять». Ця робота фокусується на розумінні того, як історична пам'ять та ідея національної ідентичності впливають на сучасне суспільство. Галушко досліджує формування національної пам'яті через символічні події та постаті, як-от Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, учасники визвольних змагань початку ХХ століття. Він наголошує на тому, як історичні події та міфи формують сучасну українську ідентичність і національну свідомість.

5) Праця у проєкті «Лікбез. Історичний фронт». Галушко був одним із координаторів проєкту «Лікбез. Історичний фронт», що має на меті популяризацію української історії серед широкого загалу. У межах цього проєкту він написав і редагував багато матеріалів, присвячених історії українського національного руху. Проєкт був особливо важливий в умовах війни на сході України, коли виникла потреба протистояти російській

пропаганді та дезінформації про українську історію. Галушко в рамках проєкту акцентує на історичних прикладах українського опору, щоб показати тяглість і важливість цього руху в контексті сучасності. Кирило Галушко робить акцент на історичній спадщині та сучасному значенні українського національного руху як багатогранного та складного явища, що об'єднує різні етапи боротьби за незалежність і самоідентичність. Його праці сприяють формуванню об'єктивної національної пам'яті, протистоять стереотипам і маніпуляціям, а також підтримують розвиток національної свідомості в українському суспільстві.

РОЗДІЛ 2

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ ОПОРУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

2.1. Експлікація теми національного руху опору в змісті історичної освіти

Історія – це наука, що реконструює минуле людства на основі фактів, аналізуючи причини та наслідки історичних подій, а також взаємодію індивідів та соціальних груп у певному часовому та просторовому контексті. Історичний факт, час і простір є фундаментальними категоріями історичної науки, які дозволяють досліджувати минуле людства як складний і багатогранний процес.

Центральним поняттям історії є історичне джерело – будь-який слід минулого, що містить інформацію про події та процеси.

Оскільки історичні події відбуваються в минулому, а інформація про них часто буває неповна або неоднозначна, історик неминуче вносить у свої дослідження елемент суб'єктивної інтерпретації. Тому роль історика полягає не лише в зборі та систематизації фактів, а й у їхній інтерпретації, що неминуче впливає на кінцевий результат дослідження.

Авторські інтерпретації в шкільних підручниках з історії, поряд з науковими дослідженнями, впливають на утворення історичних поглядів учнів, часто надаючи їм суб'єктивну забарвлення.

Хоча вивчення історії пов'язане з певними ризиками суб'єктивної інтерпретації, воно є необхідним для кожної людини, оскільки допомагає краще зрозуміти сьогодення, прогнозувати майбутнє та розвивати критичне мислення. Вивчаючи історію, ми розвиваємо здатність аналізувати причини та наслідки подій, оцінювати різні точки зору та формувати власну думку. Це, в свою чергу, допомагає нам краще орієнтуватися в сучасному світі та приймати зважені

рішення. Тому історію варто сприймати не просто як сукупність фактів, а як школу життя, яка вчить нас критично мислити, аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки.

Уроки історії надають унікальну можливість навчитися працювати з різноманітними історичними джерелами, розвиваючи при цьому такі важливі навички, як аналіз, синтез, оцінка та критичне мислення. Вивчаючи історію, учні опановують різноманітні методи дослідження, включаючи роботу з текстовими, візуальними та іншими видами історичних джерел, що допомагає їм розвинути критичне мислення та інформаційну грамотність.

Вивчення однієї із складних проблем вітчизняної історіографії про рух Опору у визволенні України вимагає нових підходів до історичної освіти, що є суттєвим для розуміння політичної боротьби за незалежність, усвідомлення власної національної ідентичності та ролі громадян у становленні держави.

У першу чергу, виховання у молоді громадянської та демократичної свідомості не може мати потрібний результат без уміння логічно та обґрунтовано відстоювати свою позицію, дискутувати, обмінюватись думками, обговорювати соціальні проекти.

Беручи до уваги потребу визначення ефективних підходів викладання вітчизняної історії, виникає необхідність виокремлення різноманітних методик, котрі будуть стимулювати та заохочувати учнів здобувати знання про історичні події, виробляти потребу до критичного мислення, аналітики і примноження знань.

Слушне застосування методичного апарату підручників допомагає оволодіти фактичним матеріалом, створює умови досліджувати історичні тексти, оцінювати інформацію, визначати зміст історичного матеріалу.

Багатоаспектність інтерпретацій під час підготовки підручників дає різноманітне уявлення про історичні процеси, творить умови для становлення критичного мислення здобувачів освіти.

Об'єктом контент-аналізу було обрано підручники:

- 1) Власов В. С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Літера ЛТД, рік видання – 2018).
- 2) Власов В. С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Літера ЛТД, рік видання – 2019).
- 3) Хлібовська Г. М., Наумчук О.В., Крижановська М.Є. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Астон, рік видання – 2023).
- 4) Хлібовська Г. М., Наумчук О.В., Крижановська М.Є., Гирич І.Б., Бурнейко І.О. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Астон, рік видання – 2019).
- 5) Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Навчальна книга – Богдан, рік видання – 2018).
- 6) Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (видавництво Навчальна книга – Богдан, рік видання – 2019).

У запропонованих підручниках для 10 класу означена тема розглядається у розділах: «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період», який вміщує параграфи про становище західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, та «Україна в роки Другої світової війни», де йдеться, в тому числі, про розгортання руху Опору в Україні.

В усіх підручниках матеріал подається в хронологічній та логічній послідовності, відповідає державному стандарту та загальній концепції

навчання історії. Наявність різних розділів дає змогу виокремити найважливіші сторони організації українського спротиву.

Так, у підручнику авторства В. Власова, С. Кульчицького розглядаються особливості політики польської адміністрації на українських землях, здобувачам освіти пропонується за текстом документального джерела підготувати аргументоване повідомлення (с. 229).

Автори Г. Хлібовська, М. Крижанівська, О. Наумчук, пояснюючи польську промислову політику на українських землях, також наголошують на необхідності аргументовано спростувати або підтвердити тезу: «Завдання польського уряду – це створення національно однорідної держави» (с. 206).

У розділах про політичне життя особлива увага звернена на діяльність та роль УНДО в українському суспільно-політичному житті. В. Власов, С. Кульчицький залучають здобувачів освіти до порівняння засад діяльності ОУН та УНДО, котрі задекларовані в програмних документах організацій за різними критеріями: мета, методи її реалізації (с.230).

Г. Хлібовська, М. Крижанівська, О. Наумчук, спираючись на виступ Д. Левицького, лідера УНДО, у польському сеймі, пропонують відповісти на питання: чим він обґрунтував свою позицію? (с. 208).

Згаданий підхід створює умови для кращого розуміння подій, дозволяє робити порівняння, підкреслювати головне, оперувати доказами та реальними фактами, висловлювати власні судження, тобто формувати критичне мислення.

Важливим напрямом серйозного вивчення чутливих питань історії стає робота з аналізу візуальних джерел, що є джерелом інформації, і повинно бути використано на уроках історії для характеристики фактів і подій, а не тільки як ілюстрація. Для кращого запам'ятовування історичного матеріалу має значення візуалізація, а саме, робота з фотоматеріалами, різноманітними схемами, ілюстраціями. Автори підручників використовують ілюстративний матеріал, заохочуючи здобувачів освіти до знайомства з відповідною епохою,

активізують їхню увагу. Ілюстрації зображують фотографії, портрети визначних діячів означеного періоду, листівки, плакати.

У підручнику Г. Хлібовської, М. Крижанівської, О. Наумчук окрім фото представлені біографії Є. Коновальця, В. Мудрого, О. Басараб (с. 09-210), С. Бандера (с.237), О. Вітер (с.253), Т. Боровець (с.256), Р. Шухевич (с. 257) та інших.

В. Власов, С. Кульчицький, описуючи окупацію угорцями Карпатської України, використовують агітаційні плакати Карпатської України та пропонують здобувачам освіти відповісти на питання:

- Яке ставлення до подій автор намагався сформувати у глядачів?
- Які світоглядні ідеали доби втілено в плакатах? (с.239).

В темі про особливості радянського партизанського руху на основі поданої інформації, пропонують розглянути плакати про форми боротьби партизан. Розкриваючи роль УПА як військового формування в націоналістичному русі Опору, автори ілюструють її листівками з коментарями.

Істотним методом засвоєння матеріалу є вміння роботи з історичними картами, різноманітними графіками, таблицями. Створюються умови для кращого розуміння послідовності подій, причинно-наслідкових зав'язків, можливих перспектив.

У названих підручниках пропонується численна кількість карт, схем різноманітних таблиць. Г. Хлібовська, М. Крижанівська, О. Наумчук радять скласти таблицю «Українські політичні партії Західної України». В. Власов, С. Кульчицький, викладаючи становище українських земель у складі Румунії, пропонують встановити хронологічну послідовність подій (с. 241).

Вивчаючи чутливі теми слід вміти розрізняти інформацію, брати до уваги більш головну, прислухатись до різноманітних джерел, розуміти складність проблеми, оцінювати достовірність, не бути упередженим,

використовувати різноманітні точки зору, не надавати суб'єктивної оцінки, дотримуватись принципу толерантності та коректності.

Так, висвітлюючи теми «Українські землі в складі Чехословаччини» (практична робота № 5 «Срібна земля. Третя спроба утвердити незалежність України в ХХ столітті»), «Мобілізаційні заходи. Злочини комуністичного тоталітарного режиму», «Тарас Бульба (Боровець). Роман Шухевич. Українська головна визвольна рада», «Волею українського народу...» (дослідження документів і матеріалів), Г. Хлібовська, М. Крижанівська, О. Наумчук приділяють увагу спогадам очевидцям згаданих подій, документальним та особистим свідченням.

У підручниках для 11 класу в параграфі «Радянізація західноукраїнських земель» розглядається проблема українського підпілля та визвольного руху. Вибори до Верховної Ради УРСР 1946р. подаються як легалізація окупації та дії українських повстанців щодо бойкоту виборів. В обидвох підручниках згадується термін «Велика Блокада», однак характерним є показник щодо інформування учнів про спалення сіл загонами НКВС, ув'язнення «бандпосібників», депортація сімей до Сибіру.

Термін «бандпосібники» подається в лапках. Використовуючи окреме речення автори проводять роз'яснення у формуванні образу «звичайних карних злочинці», для чого органи безпеки створювали «провокаційні пробандерські загони, які вдавалися до грабунків, убивств, гвалтувань» (с.27).

Автори підручника (О. Гісем, Н. Сорочинська) наголошують на підготовчій кампанії з метою легітимізації радянської влади, напередодні проведення виборів до Верховної Ради СРСР та УРСР: «Від 28 жовтня 1945 р. запроваджувалася т.зв. «Велика блокада» теренів, на яких діяли загони УПА. Наступ на повстанців тривав півроку до весни 1946-го. «Велика блокада» завдала чималих втрат відділам УПА (до 60%).» На с. 22 розміщена листівка, яку розповсюджувало українське підпілля, зміст якої викривав суть радянських

виборів. У пункті «Колективізація, індустріалізація та «культурна революція» розміщена ілюстрація (с.26) та поставлено запитання:

- На яких проявах колгоспної системи наголошують пропагандистські графічні роботи Ніла Хасевича, головного художника УПА?

У пункті 4. «Боротьба з ОУН та УПА. Р. Шухевич» Українську Головну Визвольну Радю (УГВР) називають «політичною надбудовою УПА», даючи визначення з переліком її керівного складу та ілюстрацією портрета Романа Шухевича.

Схема «Райони діяльності УПА» є візуальним відображенням. Йдеться про розгорнення бойових дій Війська Польського супроти УПА на Закарпатті; напади на активістів радянської влади та знищення господарчих об'єктів як унеможливлення утвердження радянської влади.

Окрім згадки про вбивства Р. Шухевича, Л. Ребета і С. Бандери, згадується доля вояків УПА, і за їх словами «в ув'язненні повстанці не припиняли боротьбу. Вони ставали одними з головних організаторів хвилі повстань і бунтів, що прокотилися таборами ГУЛАГу (ГУТАБу) в 1946-1955рр.»

Окремо автори висвітлюють діяльність генерал-хорунжого УПА Василя Кука у рубриці «Постать в історії», подаючи його біографію.

Характерним є висновок наприкінці параграфу (с. 31): «Повоєнна розруха посилювалася впертою боротьбою УПА проти насадження тоталітарного режиму, і хоча повстанський рух був із самого початку приречений на поразку, він змусив радянське керівництво бути обережнішим у здійсненні радянзації».

У параграфі 2 «Депортації українців. Національно-визвольний рух» зазначається, що «Антикомуністичний опір ОУН і УПА мав чималий резонанс як в українському суспільстві, так і за кордоном (с. 20). Детальніше висвітлено у пункті 3. Український визвольний рух в західних областях. Автори підручника називають С. Бандеру «представником ОУН в еміграції» та приділяють увагу

наradі членів головного проводу ОУН(б) на якій Бандері відмовляють у проханні щодо повернення до України (с. 25).

«Основні методи боротьби в повоєнні роки» виділені жирним шрифтом та перераховані у реченні: антирадянська пропаганда, терористичні акти проти співробітників каральних органів, партійно-радянських працівників, колгоспної адміністрації, фахівців з інших областей УРСР.

Отже, розкриваючи складні та суперечливі питання українського спротиву, використовуючи методичку історичні паралелі – вивчення минулого для теперішнього, автори формують розуміння того, що одні й ті самі події можуть бути сприйняті по-різному. Тому робота з історичними джерелами спонукає здобувачів освіти до критичного мислення, аналізу, власних умовиводів.

Отримавши ці навички, молоді люди зможуть більш відповідально та критично ставитись і до історичних подій і до подій у власному житті. Аналізуючи повсякденне життя в історичній ретроспективі, здобувачі освіти краще зрозуміють, а значить зможуть слухати, розпитувати, поділяти почуття і переживання людей інших поколінь.

Важливим завданням історичної освіти є також поліпшення дослідницької роботи, залучення художньо-історичної літератури, науково-популярних джерел, періодичних видань.

Опановуючи різноманітні твори, молодь вчиться самостійно здобувати знання, осмислювати та структурувати інформацію. Автори підручників в темах про особливості культурного життя в роки війни доречно використовують уривки з художніх творів О. Теліги, О. Довженка, пісні повстанської армії.

Особливо цінними для розуміння українського національно-визвольного руху є завдання, які розвивають творче та критичне мислення, вчать логічно міркувати, висловлювати та аргументувати власну думку, вчать розрізняти суб'єктивне і реальне. Ці проблеми особливо повно розкривають підручник

Г. Хлібовської, М. Крижанівської, О. Наумчук (практичні роботи № 5,6).

Таким чином зауважимо, що актуальними у процесі навчання історії є теми, в яких досліджуються проблеми становлення української національної держави в протистоянні імперській колоніальній політиці та авторитарній політичній системі, утвердження українських національних демократичних цінностей; вивчається багатоманітна українська культура; для творення розвинутого демократичного суспільства розуміється важливість історичної пам'яті.

2.2. Робота з історичними джерелами на уроках історії під час вивчення теми

Вивчення історії національного руху опору в Україні є важливою складовою національно-патріотичного виховання та формування почуття національної ідентичності. Тема українського національного руху опору, зокрема діяльності Організації українських націоналістів (ОУН), Української повстанської армії (УПА) та інших рухів, є однією з ключових у шкільних підручниках з історії України.

Одним із важливих аспектів вивчення цієї теми є робота з історичними джерелами. Вона дозволяє учням не лише ознайомитися з фактами історії, а й навчитися працювати з документами, розвивати критичне мислення, формувати навички аналізу різних точок зору на події минулого.

Використання різноманітних джерел дає можливість глибше зрозуміти складність національного руху, розібратися в суперечливих аспектах його діяльності, оцінити роль і значення окремих діячів та організацій.

Історичні джерела є основою для дослідження будь-якої теми, і тема українського національного руху опору не є винятком. Робота з такими джерелами на уроках історії має кілька важливих аспектів:

- програма з історії України передбачає аналіз різних типів джерел, що дозволяє уникнути одностороннього сприйняття історії. Це особливо важливо при вивченні складних і суперечливих тем, таких як діяльність ОУН та УПА, де існують різні інтерпретації подій та оцінки їх діяльності;
- розвиток навичок критичного мислення: робота з історичними джерелами допомагає учням не лише запам'ятовувати факти, а й вчить їх ставити питання, аналізувати різні погляди на подію, оцінювати надійність джерел, порівнювати інформацію з різних точок зору;
- історичні джерела, особливо особисті свідчення, мемуари, документи організацій та підпільних рухів, дають учням можливість глибше зрозуміти емоційну і моральну складову національного руху. Це сприяє розвитку національної свідомості і гордості за досягнення своїх предків.

Історичні джерела, які можна використовувати для вивчення українського національного руху опору ХХ століття, можна поділити на кілька груп:

Першоджерела (першодокументи):

- Мемуари: наприклад, спогади В'ячеслава Чорновола, Романа Шухевича, Степана Бандери. Ці джерела допомагають зрозуміти особистісні погляди лідерів та учасників ОУН і УПА на події того часу.
- Документи ОУН: програми, заяви, листування, що дають можливість зрозуміти організаційну структуру і політичну стратегію націоналістів.
- Оперативні документи УПА: Повідомлення, накази, звіти, які дають уявлення про практичну діяльність та стратегію боротьби проти радянської влади та нацистів.
- Польські та радянські документи: оскільки національний рух опору в Україні активно взаємодіяв з польськими і радянськими структурами, ці джерела дозволяють отримати іншу точку зору на події.

Другорядні джерела:

- Історіографія: книги, статті та дослідження істориків, що займаються

темою національного руху опору. Це дозволяє отримати контекст і ширшу інтерпретацію подій.

- Газети та журнали того часу: публікації в українських, польських, радянських виданнях можуть дати важливу інформацію про політичну ситуацію і реакцію на діяльність ОУН і УПА.

Мультимедійні джерела:

- Документальні фільми та відеоінтерв'ю з істориками і свідками подій: Такі матеріали можуть бути корисними для подачі учням контексту подій, емоційного забарвлення історії, а також для вивчення різних інтерпретацій подій з точки зору різних учасників.
- Онлайн-бази даних і цифрові архіви: Використання цифрових архівів, які містять документи ОУН, УПА, спогади та листування, дозволяє учням працювати з оригінальними текстами безпосередньо на уроках.

Зупинимося на деяких технологіях роботи з історичними джерелами на уроках історії.

Метод аналізу документів: Учні отримують уривки з різних джерел і повинні проаналізувати їх. Вони можуть порівнювати свідчення учасників ОУН та УПА, розглядати протилежні точки зору, а також досліджувати політичний контекст кожного документа.

Наведемо приклади роботи з різними історичними джерелами під час вивчення історії національного руху опору. Зокрема, можна скористатися джерелами, які розміщені в праці З. Книша «Становлення ОУН».

З. Книш намагається проаналізувати причини поразки Української революції (1917-1921 рр.): «Йшли шукання причин, чому понад сорок мільйонів українців за таких надзвичайно сприятливих історичних умовин, що трапляються раз на сторіччя, не могли добитися того, чого досягнули народи малі, такі як поляки або фіни, або й зовсім дрібні (Литва, Латвія та Естонія). Ліві й соціалістичні партії бачили причину у недостатній політичній виробленості

українського народу, інші шукали виправдання в мілітарній перевазі ворога, в необхідності вести війну на два фронти, неприхильності Антанти до України. Молодий націоналістичний табір відповідав на те, що головним лихом був брак віри в себе, у свій нарід, брак жагучого бажання волі й незалежності» [29, с. 6].

Кейс-метод: Учням пропонуються конкретні історичні ситуації, наприклад, події 30 червня 1941 року, коли ОУН проголосила незалежність України, та вони повинні оцінити ці події з різних точок зору, використовуючи різні історичні джерела.

Метод проектів: Учні можуть створювати власні історичні проекти, використовуючи оригінальні документи та джерела. Це може бути презентація на основі історичних матеріалів, документальних фільмів або навіть виставок.

Можна запропонувати учням опрацювати документ «Устрій організації українських націоналістів» та під час проектної діяльності з'ясувати, на яких принципах українські націоналісти прагнули будувати майбутню українську державу.

Наприклад, про державний устрій української держави може свідчити положення документу, згідно з яким «в часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу Української Нації та найбільшу її відпорність назовні» [29, с. 105].

Під час опрацювання документа учні в командах мають з'ясувати, які принципи закладені були в соціально-економічну політику українських націоналістів: «господарське життя країни буде побудоване на основі співпраці держави, кооперації та приватного капіталу. Поодинокі ділянки народного господарства будуть розділені між ними, стануть предметом їх рівночасного й рівнорядного діяння в залежності від корисності того для цілості народного господарства та для інтересів держави» [29, с. 106].

Інтерактивні ресурси та онлайн-платформи: Використання сучасних

технологій, таких як онлайн-бази даних, інтерактивні картки, дозволяє учням глибше зануритися в контекст історії національного руху опору і зробити навчання більш динамічним та цікавим.

Робота з історичними джерелами може бути складною з огляду на наступні фактори:

1. *Контрверсійність джерел:* Тема українського національного руху опору є дуже політизованою, тому важливо зберігати об'єктивність при аналізі джерел, не піддаючись впливу стереотипів чи упереджень.
2. *Необхідність інтерпретації джерел:* Часто історичні джерела є неповними або мають суперечливу інформацію, тому важливо вчити учнів правильно інтерпретувати ці матеріали та аналізувати їх у контексті.

Робота з історичними джерелами є важливим елементом вивчення українського національного руху опору на уроках історії. Вона сприяє розвитку критичного мислення учнів, дозволяє глибше зрозуміти складність історичних подій та формує навички аналізу і синтезу інформації.

Використання різноманітних типів джерел, таких як документи ОУН, спогади, історичні дослідження та мультимедійні матеріали, забезпечує повне та об'єктивне розуміння теми національного руху опору в Україні.

2.3 Застосування технології проблемного навчання під час вивчення історії національного руху опору

З огляду на актуальність досліджуваної теми очевидним є факт про важливість застосування технології проблемного навчання під час вивчення зазначеної теми. Адже головне завдання вчителя – не бути просто носієм інформації, а навчити учнів самостійно здобувати знання, розвивати в них допитливість та вміння вирішувати проблеми. Замість того, щоб просто передавати готові знання, вчитель має створити умови для того, щоб учні самі

активно шукали відповіді на свої запитання та розвивали свої інтелектуальні здібності.

Щоб успішно жити і працювати в сучасному світі, учні мають не тільки володіти знаннями, а й вміти творчо мислити, ефективно спілкуватися та постійно вдосконалюватися. Тому сучасна освіта має сформувати в учнів не лише багаж знань, а й такі особистісні якості, як креативність, комунікабельність та здатність до саморозвитку.

Термін «проблемне навчання» походить від грецького слова «проблема», що означає «задача» або «ускладнення». Саме це завдання і є основою цього методу навчання.

Поняття «проблема» має різні значення в філософії та педагогіці. Якщо для філософа проблема – це усвідомлення власної обмеженості знань, то для педагога – це завдання, яке потрібно вирішити в процесі навчання.

Проблема з'являється тоді, коли ми стикаємося з перешкодою, яку потрібно подолати за допомогою розумових зусиль.

Проблеми можна поділити на два основних типи: об'єктивні, які ще не мають наукового розв'язку, та суб'єктивні, коли наукове рішення існує, але невідоме певній групі учнів.

Проблемне навчання можна розглядати як метод, принцип, систему і навіть технологію навчання, настільки воно багатогранне і всеосяжне.

Проблемне навчання - це комплекс методів, які спрямовані на створення умов, в яких учні самостійно формулюють проблеми, шукають шляхи їх вирішення та знаходять відповіді. Воно передбачає активну діяльність учнів, спрямовану на самостійний пошук відповідей на поставлені питання.

Це метод навчання, що дозволяє учням не тільки отримувати знання, але й розвивати вміння самостійно мислити, аналізувати та приймати рішення.

Педагогічна технологія проблемного навчання відповідає на питання «Як відкривати знання разом з учнями?».

На відміну від вченого, який робить відкриття для всього людства, учень під час проблемного навчання відкриває нові знання лише для себе, виражаючи їх у доступній для розуміння формі.

Мета проблемного навчання – підготувати учнів до самостійного життя, навчивши їх ефективно вирішувати різноманітні завдання. Завдання проблемного навчання – стимулювати пізнавальну активність учнів, розвиваючи їх інтелектуальні та творчі здібності.

Проблемне навчання історії стає все більш популярним, оскільки сприяє формуванню в учнів власної думки та вміння аналізувати історичні факти.

Проблемне навчання історії спрямоване на те, щоб учні не просто запам'ятовували факти, а глибоко розуміли історичні процеси, активно працюючи над поставленими завданнями. За допомогою проблемного навчання історичний матеріал подається таким чином, що учні мають чітку мету – знайти відповіді на поставлені питання, що сприяє кращому засвоєнню знань.

На уроці вчитель не просто дає готові відповіді, а ставить перед учнями проблемне питання, яке спонукає їх до активного пошуку знань. Тобто вчитель створює умови, за яких учні стають активними учасниками навчального процесу, самостійно розв'язуючи поставлені перед ними завдання.

Під час проблемного навчання: учень – не байдужий; учитель – «авторитетний старійшина; історія – повчальна, яскрава, джерело мудрості.

Діалог на початку уроку допомагає перетворити пасивне сприйняття інформації на активний пошук знань, що мотивує учнів до навчання.

Далі, через діалог, учитель допомагає учням знайти відповіді на поставлені ними запитання, сприяючи глибокому розумінню нових знань.

На завершення дослідження учні презентують результати своєї роботи у вигляді конкретного продукту. Формула «запитав – відкрив – створив» точно відображає суть проблемного навчання. Учні не просто отримують готові знання, а самостійно їх здобувають і втілюють у життя.

У науковій літературі запропоновано низку способів організації проблемного навчання. Серед них виокремимо такі:

Проблемний виклад – це навчальний метод, який передбачає створення проблемної ситуації, стимулюючи учнів до активного пошуку знань.

Урок історії не повинен бути пасивним прослуховуванням. Слова вчителя мають запалювати в учнів бажання досліджувати, міркувати та шукати відповіді на складні питання. Коли вчитель розповідає, учні не повинні бути пасивними слухачами. Вони мають активно включатися в процес навчання, задавати питання та шукати відповіді.

Метод проблемного викладу полягає в тому, щоб поставити перед учнями проблему і спонукати їх до її самостійного розв'язання. Якщо виклад змушує учнів задавати питання, сумніватися, шукати додаткову інформацію, то він є проблемним.

Завдяки такій ситуації вчитель може керувати процесом здобуття учнями нових знань, спонукаючи їх до самостійної роботи. Це створює умови для глибокого засвоєння знань, оскільки учні не просто отримують готову інформацію, а активно її шукають і осмислюють.

Пошукова бесіда: система запитань, спрямована на активне залучення учнів до участі у роботі.

Вирішення проблемної ситуації: учитель створює ситуацію, коли учні стикаються з протиріччями, які вони повинні розв'язати самостійно; формулює питання, яке спонукає учнів до самостійного пошуку відповідей, не надаючи готових рішень. Змінюється роль вчителя: він виконує роль фасилітатора, який організовує навчальний процес таким чином, щоб учні самі шукали шляхи розв'язання проблем, надаючи їм необхідну підтримку.

Проблемна ситуація на уроці – це стан, коли нові знання суперечать уже наявним у учня, що викликає у нього потребу в поясненні та розв'язанні цієї суперечності; це стан, коли учень відчуває труднощі у розумінні матеріалу або

виконанні завдання, що спонукає його до активного пошуку розв'язку.

Навчальна проблема відрізняється від наукової тим, що її рішення вже відоме в науковому світі, але для учня воно є новим відкриттям. Навчальна проблема створюється штучно, щоб стимулювати пізнавальну активність учня, тоді як наукова проблема виникає в процесі дослідження невідомого.

Для виникнення навчальної проблемної ситуації на уроці необхідні дві умови:

– *гносеологічна*: різниця між тим запасом знань і вмінь, який є в учнів, з одного боку, і тим, який необхідний для вирішення проблемної задачі, – з іншого; вона повинна бути оптимальною для того, щоб учень був спроможний самотійно її подолати;

– *мотиваційна*: зміст завдання повинен зацікавити учня, викликати в нього емоційну реакцію й спонукати школяра до роздумів і пошуків відповідей і рішень.

Вихід із проблемної ситуації передбачає пошук відповідей на проблемні запитання та розв'язання низки проблемних завдань чи задач.

Проблемне запитання – це виклик, який спонукає учня до активного мисленнєвого процесу з метою знайти самотійну відповідь; це запитання, яке не має готової відповіді та вимагає від учня творчого підходу для її пошуку.

На відміну від звичайних запитань, проблемне питання не має однозначної відповіді і вимагає від учня творчого підходу. Тому воно викликає у учня потребу не просто дати відповідь, а здійснити інтелектуальний пошук.

Наприклад, при вивченні історії національного руху опору учнів можна попросити назвати відомі їм причини створення у 1929 році Організації українських націоналістів, або ж поставити їм запитання:

- Яким за характером був конфлікт між поляками та українцями упродовж 1920 – 1930-х рр.: національний чи радше етносоціальний?

Проблемне запитання можна розглядати з позиції його об'єктивності чи

суб'єктивності:

- об'єктивний характер запитання має у випадку, коли не існує єдиного наукового підходу до відповіді на нього;
- суб'єктивний – коли відповідь існує, але учень не володіє методикою наукового аналізу, необхідною для її пошуку.

І в першому, і в другому випадку, завдяки зростаючій складності завдання, учень змушений активно аналізувати інформацію, що перетворює його з пасивного спостерігача на активного учасника навчального процесу. Ускладнення завдання в обох випадках стимулює у учня розвиток аналітичних здібностей, роблячи його активним суб'єктом навчання.

Проблемне запитання може бути використане вчителем як на окремих етапах уроку (наприклад, при вивченні нового матеріалу), так і протягом усього заняття (наприклад, під час дискусії), завжди стимулюючи активність учнів. Залежно від навчальної мети, проблемні запитання можуть застосовуватися як для індивідуальної роботи учнів (під час вивчення нового матеріалу), так і для колективної (під час дискусії).

Кліше для формулювання проблемних запитань:

- чим можна пояснити...
- чи можна вважати доказом...
- чи існує зв'язок між...
- чи можна стверджувати, що....
- що змінилося б, якщо....
- які умови необхідні для....
- яким чином це могло б вплинути на...

Проблемне запитання ускладнюється та набуває дослідницького характеру, трансформуючись у *проблемне завдання*. Проблемне завдання – це систематичний процес, організований вчителем, під час якого учні самостійно шукають шляхи вирішення навчальних проблем, поступово набуваючи нових

знань та вмінь; це структурований вчителем пошук, у якому учні активно працюють над розв'язанням навчальних задач, розвиваючи свої пізнавальні здібності.

Розв'язання проблемних завдань на уроці історії є найефективнішим способом залучення учнів до глибокого осмислення історичних процесів, виходячи за межі простого запам'ятовування фактів. На відміну від традиційного підходу, проблемне навчання історії ставить перед учнями не просто завдання запам'ятати інформацію, а й самостійно досліджувати історичні явища, аналізуючи їхні причини та наслідки.

Успіх проблемного навчання безпосередньо залежить від чіткого та коректного формулювання навчальної проблеми. Саме від цього залежить, наскільки ефективно учні зможуть зануритися в дослідницький процес.

Алгоритм створення проблемного завдання:

а) аналіз ситуації: беремо за основу історичний факт, подію, думку, що виноситься на розгляд учнів (умова завдання);

б) усвідомлення суті проблеми: здійснюємо пошук альтернативного положення протилежного першому.

в) словесне формулювання проблеми: на основі обох положень формулюємо запитання, завдання.

г) розв'язання проблеми.

Наприклад: напередодні Другої світової війни на Волині, що входила до складу Польщі, на думку Б. Гудя, посилилась полонізація, навернення православних на католицизм, знищення православних церков.

- До яких наслідків могла привести така політика польської влади?

Оскільки проблемні завдання містять в собі протиріччя, то їх розв'язання завжди пов'язане з пошуком істинної інформації та логічних зв'язків.

Вивчаючи історію через різні джерела – від наукових праць до художніх творів, учні повинні сформулювати власну думку про історичні події та явища.

Опрацювання різних історичних інтерпретацій допомагає учням усвідомити, що історія – це не сукупність однозначних фактів, а поле для дискусій та власних висновків.

Наприклад, на етапі визначення причин та передумов Першої світової війни учням можна поставити такі завдання: Проаналізуйте документи параграфа «У вимірі імперських інтересів» навчального посібника «Історія епохи очима людини» і на їх основі:

– Озвучте міркування про можливості використання українськими політиками планів воюючих сторін у реалізації власних позицій стосовно політичного самовизначення України?

– Визначте позиції українських політиків щодо війни. Зверніть увагу на їх аргументацію. Які чинники впливали на формування саме таких пріоритетів української політичної еліти?

– Запишіть свої міркування.

Різновидом проблемного завдання є проблемна задача. Проблемна задача – це спеціально сформульоване завдання, яке має чітко визначені початкові умови та невідомий результат, який потрібно обчислити; це інструмент навчання, який ставить перед учнем чітко визначену проблему, яку необхідно вирішити за допомогою наявних знань.

Ця задача спеціально створена так, щоб викликати у учня пізнавальне ускладнення, яке спонукає до пошуку відповіді. Розв'язання такої задачі – це не просто пошук відповіді, а цілий процес дослідження, який розвиває критичне мислення та аналітичні навички.

На відміну від рутинних завдань, проблемна задача вимагає глибокого розуміння матеріалу та вміння будувати логічні ланцюжки. Це своєрідний інтелектуальний виклик, який змушує учня виходити за рамки шаблонів і шукати оригінальні рішення.

Структура проблемної задачі включає в себе вихідні дані, мету та невідоме, яке необхідно знайти шляхом логічних міркувань. Проблемна задача – це своєрідний головоломка, де потрібно знайти відсутню частину, використовуючи наявні дані та логічні міркування.

Наразі варто зупинитися на методиці створення проблемної ситуації під час вивчення історії національного руху опору в 10 та 11 класах.

Якість проблемної ситуації на уроці залежить від багатьох чинників, таких як актуальність теми, її зв'язок з реальним життям учнів та особливості навчального матеріалу. Існують різноманітні шляхи створення проблемної ситуації:

- постановка проблемних завдань;
- організація дискусії на уроці;
- організація пошукової роботи школярів.

При знайомстві із фактами, поглядами вчитель може створювати різні типи навчальних проблемних ситуацій на уроках історії.

Ситуація подиву (несподіванки) створюється, коли учні натрапляють на інформацію, яка здається парадоксальною або нелогічною, виникає подив, що спонукає їх до подальшого дослідження. Знайомство з новими, несподіваними фактами провокує у учнів пізнавальний дисонанс, який спонукає їх до пошуку відповідей на запитання «Як таке може бути?».

Для ілюстрації проблемних ситуацій такого типу можна запропонувати учням розглянути випадки, коли реальні дії історичних персонажів не відповідають створеному про них образу. Наприклад:

1) Перед форсуванням Дніпра у 1944 р., коли постало питання про обмундирування й озброєння 300 тис. мобілізованих українців, на нараді командуючий Білоруським фронтом К. Рокосовський запропонував надіслати в Ставку кур'єра з проханням про допомогу. На це заступник головнокомандуючого Г. Жуков відповів: «Зачем мы, друзья, здесь головы

морочим. На хрена обмундировувать и вооружать этих хохлов? Все они – предатели! Чем больше в Днепре потопим, тем меньше придется в Сибирь после войны ссылать!». У результаті форсування Дніпра Київ було взято з непомірними людськими втратами.

2) Командир УПА-Північ Клим Савур (Дмитро Клячківський) – є одним із активних борців за українську державність. Разом з тим, його звинувачують в причетності до організації Волинської трагедії 1943 року.

- Чи можна, зважаючи на це, вважати вищеназваних історичних діячів видатними?

4) З точки зору наукової, ОУН – це організація радикального націоналізму, якій були притаманні такі риси, як-от: тоталітаризм, вождизм, мілітаризм, палінгенетичний міф.

- Чи можна, зважаючи на це, ОУН зарахувати до фашистських організацій?

Проблемна ситуація конфлікту виникає, коли нові відкриття суперечать нашим попереднім уявленням про світ, будь то науковим, соціальним чи особистим. Завдання полягає в тому, щоб учні зважили ці протиріччя і спробували їх вирішити. Пропонуючи учням поміркувати над протиріччями, ми заохочуємо їх до активного навчання, спонукаючи їх до самостійного аналізу інформації та формулювання власних висновків. Наприклад,

1) Яка різниця між вояками УПА й радянськими партизанами, якщо обидві армії боролися проти окупантів і діяли схожими методами?

2) Яка різниця між борцями за незалежність України та борцями за незалежність ДНР та ЛНР? Чому одні – національні герої, а інші – сепаратисти?

Ситуація невідповідності – це коли наукові дані не збігаються з тим, що ми бачимо навколо себе або знаємо з власного життя. Тоді виникає когнітивний дисонанс, який потребує розв’язання. Щоб зацікавити учнів і спонукати їх до

самостійних роздумів, можна пропонувати такі завдання, в яких наукові факти суперечать їхнім попереднім уявленням. Наприклад:

1) Якщо СРСР справді був могутньою державою, то чому ж він так легко розпався? Чи може вважатися могутньою держава, де товари першої необхідності завжди були дефіцитом і в кінці 80-х рр. деякі з них видавалися по картках?

2) Якщо День перемоги у Другій світовій війні (в РФ – Вітчизняній війні 1941–1945 рр.) в більшості пострадянських країнах святкують 9 травня, то чому тоді завершення Вітчизняної війни з Наполеоном не датують 31 березням 1814 р., коли після входу в місто росіян капітулював Париж?

3) Чому до 1965 р. в СРСР не відзначали День перемоги у війні з німецькими нацистами?

Проблемне завдання із ситуацією невизначеності містить в умові недостатню кількість даних для вирішення. Неповна інформація у завданні спонукає учнів до самостійного дослідження та пошуку відповідей. Такі завдання стимулюють учнів до самостійного пошуку інформації та розв'язання проблем, що робить навчальний процес більш цікавим та ефективним. Це можливість для учнів проявити свою інтуїцію та логічне мислення. Наприклад:

1) За підрахунками історика О. Субтельного, майже 220 тисяч українців пішли на співпрацю з окупантами, служили в німецькій армії чи поліції (Субтельний, с. 306).

- Чому українці йшли на співпрацю з агресором? Що спонукало їх до цього?

Проблемні завдання із ситуацією припущення – це завдання, які пропонують учням створити власну інтерпретацію історичних подій, стимулюють творче мислення та аналітичні здібності. Учні отримують можливість стати істориками, висуваючи власні гіпотези щодо причин,

наслідків і мотивів історичних дій та подій. Такі завдання, зазвичай, починаються словами: «Як ви гадаєте (як на вашу думку), чому..?». Наприклад:

1) Чому в 1917 р. Польща й Фінляндія отримали від радянської влади незалежність, а Україна – ні?

2) Чому в Україні та інших державах колишнього СРСР є День незалежності, а в Російській Федерації такого свята нема?

Проблемне завдання версійного характеру. Завдання з декількома версіями історичних подій ставить учнів перед вибором: їм необхідно обрати одну з запропонованих точок зору або сформулювати власну, обґрунтувавши її доводами. Наприклад:

1) Норманська й антинорманська теорії створення Давньоруської держави.

- Яка, на вашу думку, теорія повніше та переконливіше розкриває походження Київської держави: норманська чи антинорманська? Обґрунтуйте свою позицію.

Ситуація прогнозування альтернативних шляхів розвитку історичних подій і тих, які вже відбулися й тих, наслідки яких нікому не відомі. Такі завдання зазвичай починаються словами: «уявіть», «припустимо» тощо. Наприклад:

1) Уявіть, що Б. Хмельницький уклав договір з турками, а не з Москвою, який би міг бути подальший розвиток подій?

2) Припустимо, що у Другій світовій війні перемогла Німеччина, як би далі склалася доля Європи й України?

3) Якби Наполеон пішов на Київ, чи спалили б кияни власне місто, як це зробили москвичі?

4) 30 червня 1941 р. у Львові ОУН-Б проголосила Акт відновлення Української Держави, у якому був пункт про подальшу співпрацю з «Велико-Німеччиною».

- Припустимо, якби Гітлер дозволив створити Українську державу, якою була б ця держава? Чому політолог О. Мотиль стверджує, що в тій ситуації найкраще, що могло статися з ОУН – це репресії проти її діячів?

Використання суперечливих документів на уроці – це ефективний спосіб провокувати дискусії та стимулювати критичне мислення. Наприклад, у книзі «Походження руського народу» (1946 р.) радянський вчений В. Мавродін твердить, що «за часів Київської держави східнослов'янський світ склався в єдиний російський народ». Учням пропонується поміркувати, чи справедливе дане твердження?

Коли вчитель застосовує проблемний підхід, учні стають активними дослідниками, які самостійно шукають відповіді на запитання, використовуючи раніше здобуті знання. Для цього вчитель пропонує завдання, що стимулюють пізнавальну активність та викликають навчальні труднощі, які учні мають подолати.

1) Учитель викладає лише фактичну частину навчального матеріалу, а учням пропонується самостійно розкрити його суть, пояснити причини подій, зробити висновки.

Наприклад, прочитавши текст «Устрою організації українських націоналістів», вчитель пропонує учням визначити основні риси шкільної політики ОУН: «В основу народного шкільництва ляже система української державної обов'язкової і безплатної єдиної школи, яка забезпечуватиме всебічний, гармонійний розвиток людини та обійматиме і практичне, фахово-професійне виховання» [29, с. 111].

2) Учні ознайомлюють з різними поглядами на суть питання й пропонують обґрунтувати ту думку, яку вони вважають правильною. Наприклад, погляди різних істориків на військову політику Організації українських націоналістів.

3) Учитель звертає увагу учнів на якусь суперечність чи конфлікт і пропонує самостійний пошук шляхів його розв'язання.

Наприклад, суперечливим є питання про ставлення українських націоналістів до ідей Д. Донцова. Показовим у цьому аспекті є роздуми З. Книша, який зазначає, що у західному світі велику увагу прив'язують до різних виборів та до демократично обраних політичних діячів при всій умовності «демократизму» усіх без винятку виборчих систем.

Далі З. Книш повідомляє, що провід українських націоналістів ставив і таку мету – сприяти обранню з різних територій України декількох своїх послів чи інших членів крайових законодавчих установ, зібрати таких «вибранців народу» за кордоном, де вони мали б розв'язані руки і вільно могли б говорити до світу.

А для того необхідна діяльність організації, принаймні на якийсь час, якщо не зовсім на поверхні, то десь дуже близько під нею. Тому, робить висновок З. Книш, проголошувати відразу, що Українська Військова Організація розв'язується, а її члени гуртом вливаються в Організацію Українських Націоналістів і там продовжуватимуть те, що досі робила УВО, було б більше як політичним самогубством, це було б політичною дурницею.

Розуміли це не тільки старші та більш політично досвідчені націоналісти, але, як показує приклад Богдана Кравціва, тодішнього голови Союзу УНМ, не чужі були такі міркування й більш розважливим та політично відповідальним крайовим колам.

Чіткіше уявлення про ставлення до ідей Д. Донцова уважний учень, який читає історичне джерело, може отримати в наступній його частині: «Тільки наймолодші, підбехтані фасцинуючими писаннями д-ра Д. Донцова, прихильники культу «лицарів абсурду», в котрих невідомо що переважало, сліпий фанатизм чи задеркувата закукуріченість, перли не тільки до негайної ліквідації Української Військової Організації, але й до переведення діяльності

нової організації на рейки, що по них ішли УВО, з застосуванням методів її діяльності» [29, с. 83-84].

На практиці часто зустрічаються складні проблеми, які поєднують в собі кілька типів. Вчитель повинен вміти розпізнавати такі ситуації та добирати завдання, що розвивають різноманітні навички учнів. Проте, слід пам'ятати: для того, щоб кожен учень міг досягти свого максимального потенціалу, необхідно постійно підвищувати вимоги до нього, поступово ускладнюючи завдання.

ВИСНОВКИ

В роботі розглянуто історіографічний та дидактичний аспекти історії національного руху опору ХХ століття. Проведена дослідницька робота допомогла дійти таких висновків:

1. Встановлено, що національний рух опору був важливим етапом у боротьбі за збереження культурної, політичної та соціальної самобутності українського народу у різних періодах історії. Вивчення теми сприяє формуванню глибшого усвідомлення національних цінностей і культурної спадщини. Тема боротьби за незалежність і суверенітет є важливою як для історичної науки, так і для національної свідомості в умовах сучасних викликів, таких як російська агресія та гібридна війна. Героїзм і жертвність, що характеризували національний рух опору в різні історичні періоди, можуть слугувати важливим джерелом натхнення для сучасних поколінь.

Проте взнаки дається багаторічна радянська і нинішня російська фальсифікація та демонізація українського націоналізму. У роботі розкрито зміст та спростовано найбільш розповсюджені радянські та російські міфи, створені навколо українського національного руху опору у ХІХ–ХХ століттях, а також їхній вплив на сучасну суспільну думку: «Українські націоналісти у ролі «фашистських посібників; «Бандерівці» як вбивці»; «Націоналізм – це фашизм»; «Українські націоналісти створюють загрозу для російськомовного населення»; «Україна є маріонеткою Заходу»; «Радикальний екстремізм українського націоналізму».

2. Одним із найбільш ефективних методів боротьби з пропагандистськими міфами є проведення об'єктивних незалежних історичних досліджень, які розкривають основні віхи національно-визвольної боротьби та спростовують наративи.

Проаналізовано внесок таких сучасних українських дослідників в справу

об'єктивного підходу до висвітлення історії національного руху опору: С. Липовецького, І. Патриляка, О. Зайцева, О. Іщука, М. Посівнича, І. Бігуна, В. Ільницького, В. В'ятровича, К. Галушка.

Серед найвідоміших праць провідного дослідника українського націоналізму О. Зайцева виокремлено такі: «Український інтегральний націоналізм», «Націоналістичний рух в Україні: ідеологія та практика», «Український націоналістичний рух у контексті європейського фашизму», «Феномен українського націоналізму в ХХ столітті».

Науковий пошук С. Липовецького спрямований на розкриття історії українського опору в контексті Другої світової війни та післявоєнних років. Дослідник у своїх працях «Український національний рух 1940–1950-х років: ідеологія, структура, діяльність», «Боротьба за незалежність України в ХХ столітті: політичні та військові аспекти», «Історія Української повстанської армії», «Національна ідентичність і визвольний рух: Україна у ХХ столітті» зосереджується на соціальних, політичних та ідеологічних аспектах українського опору, розкриваючи важливі деталі щодо його організації, цілей та стратегії.

Важливі аспекти українського націоналізму розкрито також українським дослідником В. Ільницьким. Про це свідчить низка його праць.

Інший дослідник та громадський діяч В. В'ятрович у своїх працях «Друга польсько-українська війна, 1942–1947», «Історія з грифом «Секретно», «Україна: війна за ідентичність» розкриває складний контекст боротьби українських націоналістів за незалежність у період між 1920-ми та 1950-ми роками, а також під час Другої світової війни.

У дипломному дослідженні звернуто увагу на те, що проблематику національного руху опору також висвітлювали у своїх працях дослідники, що проживали в Україні та за кордоном: А. Бедрій-Антей, П. Мірчук, Л. Шанковський, П. Потічний, В. Верига, Дж. Армстронг, Т. Снайдер.

3. Розглянуто експлікацію національного руху опору в сучасній історичній освіті шляхом контент-аналізу шкільних підручників історії України для 10 та 11 класів. Об'єктом контент-аналізу обрано шість підручників з історії України таких авторів: як-от: В. Власов, В. Кульчицький; Г. Хлібовська, О. Наумчук, М. Крижановська, І. Гирич, І. Бурнейко; О. Гісем, Н. Сорочинська.

У зазначених підручниках досліджувана тема розглядається у розділах: «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період», який вміщує параграфи про становище західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, та «Україна в роки Другої світової війни», де йдеться, в тому числі, про розгортання руху Опору в Україні.

Зазначено, що в усіх підручниках за допомогою різного фактологічного матеріалу (документальне джерело, авторський текст) розглядаються передумови активізації боротьби українських націоналістів проти політики польського уряду на західноукраїнських землях.

Автори підручників (В. Власов, С. Кульчицький) спонукають здобувачів освіти до порівняння засад діяльності ОУН та УНДО, котрі задекларовані в програмних документах організацій за різними критеріями: мета, методи її реалізації.

Засобом мотивації до вивчення чутливих питань української історії в підручниках виступає ілюстративний матеріал: сюжетні світлини, портрети визначних діячів національного руху опору, листівки, плакати тощо.

Значну дидактичну цінність для кращого розуміння українського національно-визвольного руху мають завдання в підручнику Г. Хлібовської, М. Крижанівської, О. Наумчук, які розвивають творче та критичне мислення, вчать логічно міркувати, висловлювати та аргументувати власну думку, вчать розрізняти суб'єктивне і реальне.

4. Проаналізовано роботу з історичними джерелами на уроках історії в старшій школі як один з методів вивчення досліджуваної теми. Зазначено, що

робота з історичними джерелами дозволяє учням не лише ознайомитися з фактами історії, а й навчитися працювати з документами, розвивати критичне мислення, формувати навички аналізу позицій щодо подій минулого. Описано практику застосування деяких технологій роботи з історичними джерелами під час вивчення історії національного руху опору: метод аналізу документів, кейс-метод, метод проєктів, інтерактивні ресурси та онлайн-платформи.

Наголошено, що через контроверсійність джерел, необхідність інтерпретації джерел вчитель та учні зустрічаються з труднощами, які змушені долати.

5. Виявлено дидактичні особливості застосування технології проблемного навчання під час вивчення історії руху опору. У зв'язку з тим, що наразі в українському суспільстві історична пам'ять конфліктує з історичною наукою в питаннях українського націоналізму, об'єктивно дидактична історія зіштовхується з проблемними ситуаціями.

Використовуючи науковий доробок дослідників проблемного навчання, в роботі здійснено екстраполяцію основних їхніх ідей на історичний матеріал. Різні типи навчальних проблемних ситуацій проілюстровано прикладами з історії національного руху опору: ситуація подиву (несподіванки), ситуація невідповідності, проблемне завдання із ситуацією невизначеності, проблемне завдання із ситуацією припущення, проблемне завдання версійного характеру, ситуація прогнозування альтернативних шляхів розвитку історичних подій.

Зроблено висновок, що проблемні ситуації можуть бути дуже різноманітними. Тому вчителю важливо вміти їх класифікувати та створювати завдання, які охоплюють весь спектр можливих труднощів.

Проте слід пам'ятати, що одна типологія не може замінити індивідуальний підхід до кожного учня. Для досягнення успіху необхідно постійно ускладнювати завдання, враховуючи особливості кожного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуках нових стратегій мислення. Вища освіта України. 2003. №2. С. 5-6.
2. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. Філософія освіти. 2005. № 1. С. 5-17.
3. Бандера С Перспективи української революції. Мюнхен. Видавництво ОУН. 1987.
4. Беркгоф Карел. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою /Пер. з англ. Т. Цимбал. К.: Критика, 2011. 456 с.
5. Бойко О.Д. Історія України. Київ: Академвидав, 2012.
6. Бужин О.В. Проблемне навчання на уроках історії: немає вибору, немає мислення. URL: <https://vseosvita.ua/library/problemne-navchannia-na-urokakh-istorii-nemaie-vyboru-nemaie-myslennia-638112.html>.
7. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2018. 256 с.
8. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с.
9. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». К.: Києво-Могилянська академія, 2011. 328 с.
10. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно»: Нові сюжети. К.: Києво-Могилянська академія, 2012.
11. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942-1947. К.: Києво-Могилянська академія, 2012.
12. В'ятрович В., Забілий Р., І. Дерев'яний, П. Содоль. Українська Првстанська Армія. Історія нескорених / Відп. ред. та упоряд. В.

- В'ятрович. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2008. 352 с.
13. Галушко К. Український націоналізм. Короткий курс з історії України / Наук. ред. І. Гирич. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2027. 130 с.
 14. Горбунова Л. Складне мислення як відповідь на виклик епохи. Філософія освіти. 2007. № 1(6). С. 42.
 15. Даниленко В.М. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза. 2019. 224 с.
 16. Державний стандарт профільної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851.
 17. Дмитрук К. Є. Жовто-блакитні банкроти: Документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. К.: Дніпро, 1982. 399 с.
 18. Зайцев О.Ю. Український інтегральний націоналізм (1920-1930-ті роки). К.: Критика, 2013.
 19. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Лівів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2011. 384 с.
 20. Зарицька К. 1914-1986. Сучасність. 1986. № 9. С. 122-123.
 21. Зашкільняк Л. Історична пам'ять і соціальні функції історії в сучасному світі. Історія – ментальність – ідентичність. Вип. IV: Історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в XIX–першій половині XX століття: колективна монографія /За ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінської, П. Серженги. Львів: ПАІС, 2011. С. 21-26.
 22. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
 23. Ігнатенко Н.В. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 2 (39).

- С. 81 – 83.
24. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945-1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696.
 25. Історична освіта і сучасність. Як викладати історію школярам і студентам / За ред. Б. Кубіс. Київ, 2004.
 26. Кізіма В. Ідея та принципи постнекласичної освіти. Вища освіта України. 2003. № 3. С. 20-29.
 27. Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі. 1991. 68 с.
 28. Книш Зиновій. Власним руслом. Торонто: Срібна Сурма. 1966. 184 с.
 29. Книш Зиновій. Становлення ОУН. К.: Видавництво ім. Олени Теліги. 1994. 128 с.
 30. Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 30.07.2024 р. № 1072.
 31. Концепція Нової української школи.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainskashkolacompressed.pdf>.
 32. Костюк І. Історія, що об'єднує – приклад інноваційного вивчення складних та суперечливих тем минулого. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2014. № 12. С. 3-11.
 33. Кравець В. Історична освіта та наука в Україні. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26712/1/Kravets.pdf>
 34. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів; наук. ред. і передм. О. І. Пометун. К.: Плеяди, 2006.
 35. Лауер Венді. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / Пер. з англ. С. Коломійця, Є. Ровного. К.: Зовнішторгвидав України;

- Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с.
36. Літопис УПА. Бібліотека. Т. 1: Олександр Іщук. Молодіжні організації ОУН (1939-1955 рр.) / Відп. Ред. П.Й. Потічний. Торонто; Львів. Видавництво «Літопис УПА», 2011. 944 с.
37. Липовецький С. Бандерівці. 200 історій з ХХ століття. Львів: ЛА «Піраміда», 2023. 564 с.
38. Михальченко М. Освіта і наука: пошуки нових парадигм модернізації. Вища освіта України. 2001. № 2. С. 14-24.
39. Нарис історії Організації Українських націоналістів: 1920-1939 рр. / за ред. С. Ленкавського. Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. Т. 1. 639 с.
40. Ожеван. М. Комунікативна модель освіти в епоху нелінійного мислення. Вища освіта України. 2003. № 3. С. 29-35.
41. Оліфер С. Проблемні завдання: їх види та послідовність розв'язання. *Історія України*. 2015. № 4. С. 13-17.
42. Павленко В.В. Методи проблемного навчання. Нові технології навчання: наук.-пед. зб. // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ, 2014. Вип.81 (спецвипуск). С. 75-79.
43. Пометун О., Гупан Н. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник [Електронне видання]. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 250 с.
44. Попович І. Історичне мислення учнів. *Відкритий урок*. 2013. № 12. С. 26-28.
45. Предборська І. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 159-166.

46. Предборська І. Постнекласичні інтервенції в освітньому дискурсі. освіта України. 2003. № 2. С. 37-40.
47. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ: К.І.С., 2019. 99 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/db1d5cf1-6a21-4bac-9740-8f1336b92a7f/content> (дата звернення 17.08.2024).
48. Сарбей В.Г., Спицький В.Є. Історія Української РСР. Пробний підручник для 9-10 класів. К.: Радянська школа, 1987. 177 с.
49. Світло й тіні українського радянського історіописання: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, Україна, 22–23 травня 2013 р.) / за ред. В.А. Смоля. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 212 с.
50. Сорич І.В. Використання інформаційних технологій на уроках історії // Матеріали Інтернет-конференції «Удосконалення навчального процесу шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій», 2012 р. URL: <http://obrazovanie.klasna.com/uk/site/internet-zakhodi.html>.
51. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2018.256 с.
52. Сорочинська Н.М., Гісем О.О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2019.240 с.
53. Стецько Я. Українська визвольна концепція. Мюнхен. Видання ОУН. 1987.
54. Стратегія розвитку освіти в Україні (2022-2023рр.)/ URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>

55. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27-39.
56. Терно С. Чому важливо розвивати критичне мислення учнів? *Історія в школах України*. 2011. № 10. С. 30-34.
57. Філософські абриси сучасної освіти: Монографія / Авт.кол.: Предборська І., Вишинська Г., Гайденко В., Гамрецька Г. та ін.; За заг.ред. І. Предборської. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.
58. Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 292 с.
59. Хлібовська Г. М., Наумчук О.В., Крижановська М.Є., Гирич І.Б., Бурнейко І.О. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 256 с.
60. Цуркан Т. Г., Красій Н.Б. Шлях до успіху особистості – через проблемне навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 10 (54). С. 313-318.
61. Шліхта Н. Як працювати з радянським минулим на уроках історії. За матеріалами конкурсу учнівських історичних проєктів «Радянське минуле: (Пере)осмислення історії». Посібник / Упорядники – Людмила Махун, Елла Ситник, Наталя Шліхта, Київ, 2020. 278 с.
62. Яременко В.О. Використання інформаційних технологій в процесі навчання історії учнів 10-11 класів. 2013. URL: <http://www.teacherjournal.com.ua/shkola/>.

Виконав магістрант
2 курсу МІ 61 групи

Камінський В.О.

Робота допущена до захисту

Завідувач кафедри
к.і.н., доцент

Островий В.М.

Декан факультету
д.пед.н., професор

Бучківська Г.В

25 листопада 2024 р.